

A roma gyerekek oktatási szegregációja és a civil szervezetek szerepe

Martos Anna Borbála

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Témavezető:

Majtényi Balázs

tanszékvezető, egyetemi docens

Tartalom

Bevezetés.....	3
A diszkrimináció tilalma és az oktatáshoz való jog.....	4
A romák helyzete Magyarországon	7
A roma gyerekek oktatási szegregációja	10
A CFCF tevékenysége	12
Roma gyerekek félrediasztizálása	14
Konklúzió	22

Bevezetés

A romák integrációjának problémája már európai szintű kérdéssé vált: Európában 10-12 millió¹ roma él, nagyrészüket szegénységgel, szociális kirekesztettséggel, diszkriminációval, alapvető jogaik gyakori megsértésével néz szembe. A 2011-ben elfogadott európai uniós Roma Stratégia célja koordinálni a tagállamoknak a romák integrációját célzó tevékenységét, mindehhez politikai és finansziális támogatást is ígér. Az uniós stratégia kiemeli a nemzeti oktatás szerepét az integrációban, hiszen ez a terület valóban kulcsfontosságú ahhoz, hogy a romák be tudjanak illeszkedni a többségi társadalomba, és el tudják sajátítani azokat a készségeket és képességeket, amikkel később lehetőségük lesz érvényesülni a munkaerőpiacon.²

Azonban a legtöbb kelet-közép-európai és kelet-európai országban, köztük hazánkban is, ezen a területen állami diszfunkciókkal találjuk szembe magunkat: bár a diszkriminációmentes oktatást törvény követeli meg, a gyakorlatban mégis ennek ellenkezőjét tapasztaljuk – a roma tanulók nagy része szegregációnak van kitéve. Ilyen esetekben is jelentős szerep hárul a civil szervezetekre, amelyek – bizonyos nemzetközi szerződések aláírásából fakadó kötelezettségeknek köszönhetően – felléphetnek magánszemélyek képviselőként is, sőt akár nemzetközi szinten is érvényt szerezhetnek jogaiknak.

Dolgozatomban egy civil szervezet munkáján keresztül mutatom be azt, hogyan próbálhat egy jogvédő szervezet az állami diszfunkciókra rámutatni, és az ezekből fakadó jogsérelmet orvosolni; valamint, hogy ennek milyen szerepe lehet a rendszerszintű problémák megoldásában, mennyivel járulhatnak hozzá a romák sikeres integrációjához.

Először ismertetem azokat a nemzetközi szerződéseket, amelyek egyrészt a diszkrimináció tilalmával és az oktatáshoz való joggal foglalkoznak, másrészt lehetővé teszik ilyen ügyekben a civil szervezetek fellépését és nemzetközi fórumhoz fordulását. Írok a magyarországi romák helyzetéről, megpróbálok rámutatni a foglalkoztatás és az oktatás közötti szoros összefüggésre, majd elemzem a roma gyerekeket érő oktatási szegregációs gyakorlatot. Bemutatom az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány

¹ Council of Europe – Roma and travellers – statistics.

http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

Letöltve: 2012. október 25.

² Roma Framework Strategy: unanimous support in the Social Council.

<http://www.eu2011.hu/news/romastrategia-egyontetu-tamogatas-szocialis-tanacsban>

Letöltve: 2012. október 22.

munkásságát, amely ma az egyedüli olyan civil szervezet hazánkban, amely tevékenységének középpontjában a roma gyerekek oktatási szegregációja elleni küzdelem áll. Egyik ügyüket kiemelten elemzem, ezzel rámutatva azokra a strukturális problémákra és diszkriminatív gyakorlatokra, amelyekkel a romáknak szembe kell nézniük.

A diszkrimináció tilalma és az oktatáshoz való jog

Az egyenlőség elve és a hátrányos megkülönböztetés tilalma megtalálható a legfontosabb nemzetközi dokumentumokban. Az első univerzális emberi jogi dokumentumban, az Egyesült Nemzetek Alapokmányában a szervezet alapvető céljai között szerepel az emberek közötti egyenlőség, valamint *„az emberi jogoknak és alapvető szabadságjogoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartása.”*³ Az Európa Tanács 1950-ben kelt Emberi Jogok Európai Egyezményének 14. cikke tartalmazza a megkülönböztetés tilalmáról szóló részt: *„a jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.”*⁴ Az Egyezmény jelentősége, hogy a benne foglalt jogok tiszteletben tartásának biztosítására létrehozta az Emberi Jogok Európai Bizottságát és az Emberi Jogok Európai Bíróságát. A Bíróság 1959-ben kezdte meg működését, amihez egyének tagállamokkal szemben benyújtott egyéni panasszal is fordulhattak,⁵ a 14. cikk értelmében akkor is, ha az egyezményben foglalt jogok és szabadságok vonatkozásában megsértették a diszkrimináció tilalmának elvét. A 12. kiegészítő jegyzőkönyv ezt annyiban egészítette ki, hogy a diszkrimináció tilalmának megsértését a bíróság nem csak a konvencióba foglalt jogok vonatkozásában, hanem bármely jog vonatkozásában megállapíthatja – az azt aláíró államokkal szemben.⁶

A '89-es alkotmány 70/A paragrafusa is rendelkezett a hátrányos megkülönböztetés tilalmáról: *„a Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy*

³ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 55. cikk C pont
<http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/186>
Letöltve: 2012. október 17.

⁴ Emberi Jogok Európai Egyezménye 14. Cikk
http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/Convention_HUN.pdf
Letöltve: 2012. október 17.

⁵ Halmai Gábor, Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris kiadó, Budapest, 2008. 156. p.

⁶ Halmai Gábor, Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris kiadó, Budapest, 2008. 372-373. p.

*számára az emberi, illetve állampolgári jogokat bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”*⁷ A 2012-től hatályban lévő Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése tartalmazza megkülönböztetés tilalmáról szóló részt: *„Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”*⁸ Az Emberi Jogok Európai Egyezményét az országban az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki, ami lehetővé tette, hogy Magyarországról is bárki fordulhasson az Emberi Jogok Európai Bíróságához, amennyiben úgy gondolja, hogy az állam megsértette az egyezményben foglalt jogait.⁹

Az Európai Unió az Amszterdami Szerződés 13. cikke alapján fogadott el 2000-ben két antidiszkriminációs irányelvet, amelyekkel kibővítette diszkrimináció tilalmával foglalkozó jogszabályok körét. Az irányelvek közül az egyik, a Faji Egyenlőségi Irányelv (Racial Equality Directive – RED), a faji diszkriminációt már nem csupán a munkavállalás területén tiltja, hanem az oktatás, a szociális és egészségügyi ellátás, és az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében is.¹⁰ Az irányelv meghatározza a közvetett és közvetlen faji diszkrimináció fogalmát *(„a) közvetlen megkülönböztetés áll fenn, ha egy személlyel szemben faji vagy etnikai alapon kevésbé kedvezően járnak el, mint ahogyan egy másik személlyel szemben hasonló helyzetben eljárnak, eljártak vagy eljárának. b) közvetett megkülönböztetés áll fenn, ha egy látszólag semleges rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat az egy faji vagy etnikai származású személyeket más személyekhez képest különösen hátrányosan érint, kivéve ha ez a rendelkezés, feltétel vagy gyakorlat jogszerű céllal objektív módon igazolható, továbbá e cél megvalósításának eszközei megfelelőek és szükségesek.”)*¹¹ Ezen kívül előírja az egyenlő bánásmód előmozdítását szolgáló független szervek létrehozását, valamint lehetőséget biztosított arra, hogy nem kormányközi szervezetek képviseljék, vagy támogassák a diszkrimináció áldozatát. Továbbá az irányelv

⁷ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 70/A paragrafus

⁸ Magyarország Alaptörvénye XV. cikk (2) bekezdés

⁹ 1993. évi XXXI. törvény

¹⁰ Halmai Gábor, Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 397.p.

¹¹ A TANÁCS 2000/43/EK IRÁNYELVE a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról

alapot teremtett az „actio popularisra”, más néven közérdekű igényérvényesítésre is, amely értelmében egy civil szervezet is felléphet felperesként.¹²

A fenti irányelvet a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról ültette át a magyar jogrendbe. Ez utóbbi 20. paragrafusa rendelkezik a közérdekű igényérvényesítésről, ami Magyarországon is lehetővé tette a civil szervezetek számára, hogy különböző diszkriminációs ügyekben felperesként lépjenek fel.¹³ A közérdekű igényérvényesítés fontossága abban áll, hogy lehetőséget ad egyéni áldozat nélkül is a per indítására, és így tud a diszkriminációs trendekre, mintákra fókuszálni és fellépni az intézményesült, strukturális diszkrimináció ellen.

A diszkrimináció tilalma kiterjed az oktatás területére is, hiszen az oktatáshoz való jog is alapvető emberi jog, amely szintén megjelenik már a legelső nemzetközi emberi jogi dokumentumban, az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában. („*Minden személynek joga van a neveléshez.*”)¹⁴ Az oktatáshoz való jog belekerült más kiemelt fontosságú nemzetközi egyezménybe, többek között az Emberi Jogok Európai Egyezményének első, 1952-ben aláírt kiegészítő jegyzőkönyvébe („*Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot.*”¹⁵), az 1966-ban elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányába¹⁶, és az Európai Unió Alapjogi Chartájába is („*Mindenkinek joga van az oktatáshoz, valamint a szakképzésben és a továbbképzésben való részvételhez.*”¹⁷)

Az oktatáshoz való jog elidegeníthetetlen jog, amelynek kiemelt fontossága van a többi emberi jog érvényesítésében is, hiszen „*a nevelésnek az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben*

¹² Farkas Lilla: Limitid Enforcement Possibilities Under European Anti-discrimination Legislation – A Case Study of Procedural Novelties: Actio Popularis Action in Hungary 182. p. In: *Erasmus Law Review* 2010/3

¹³ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

¹⁴ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 26. cikk

<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng>

Letöltve: 2012. október 17.

¹⁵ Első Kiegészítő Jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez 2. cikk

http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/Convention_HUN.pdf

Letöltve: 2012. október 17.

¹⁶ A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 13. cikk

<http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/202>

Letöltve: 2012. október 17.

¹⁷ Az Európai Unió Alapjogi Chartája 14. cikk

<http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303HU.01000101.htm>

Letöltve: 2012. október 17.

tartásának megerősítésére kell irányulnia. A nevelésnek elő kell segítenie a nemzetek, valamint az összes faji és vallási csoportok közötti megértést, türelmet és barátságot, valamint az Egyesült Nemzetek által a béke fenntartásának érdekében kifejtett tevékenység kifejlődését.”¹⁸ Az oktatáshoz való jog többek között a munkavégzéshez szükséges ismeretek elsajátítását is biztosítja, ami elengedhetetlen az ember megélhetésének biztosítása szempontjából. Ahogy az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottsága is kijelentette: „*az oktatás az elsődleges eszköz, amelynek segítségével a gazdaságilag és szociálisan hátrányos helyzetben lévő felnőttek és gyerekek kiemelhetik magukat a szegénységből, és hozzájuthatnak azokat az eszközökhöz, elsajátíthatják azokat a képességeket, amelyekkel közösségük teljes jogú tagjaivá válhatnak.*”¹⁹

A hátrányos megkülönböztetés tilalmának elve alapján az államok kötelezettsége garantálni a faji és etnikai kisebbségekhez tartozó gyerekek diszkriminációmentes oktatását. Ennek ellenére európai szinten is jól dokumentált az oktatás különböző területein megjelenő diszkrimináció, különös tekintettel a roma gyerekek elleni strukturált és szisztematikus diszkriminációra.²⁰

A romák helyzete Magyarországon

A romák Magyarországon a '70-es évekig gyakorlatilag „láthatatlanok” voltak, abban az időben jelentek meg az első velük foglalkozó szociológiai kutatások.²¹ Az 1970-es évek elején Kemény István vezetésével végeztek átfogó felmérést a magyarországi cigányság helyzetéről.²² Kutatásai során azokat tekintette cigánynak, akiket a nem cigány környezetük annak tekintett. Felmérése alapján a cigányság számát 320 ezer főre tette, akik legnagyobb része az ország keleti megyéiben élt. A cigányságnak ezeken az amúgy is elmaradottabb, fejletlenebb régiókban élő részét jellemezték a legrosszabb jövedelmi- és lakásviszonyok, a legalacsonyabb iskolázottsági szint; életszínvonaluk jelentősen

¹⁸ Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 26. cikk
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng>
Letöltve: 2012. október 17.

¹⁹ General Comment No. 13 of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (ECOSOC), The right to education (Article 13), 8 December 1999, E/C.12/1999/10, at 1. in Farkas Lilla: Limitid Enforcement Possibilities Under European Anti-discrimination Legislation – A Case Study of Procedural Novelties: Actio Popularis Action in Hungary 182. p. In: *Erasmus Law Review* 2010/3

²⁰ Farkas Lilla: Limitid Enforcement Possibilities Under European Anti-discrimination Legislation – A Case Study of Procedural Novelties: Actio Popularis Action in Hungary In: *Erasmus Law Review* 2010/3. 181. p.

²¹ Kovács Éva In: *Fundamentum* 2009/2 – Fórum, 49.p.

²² Lásd: Kemény István: *A magyarországi cigányság helyzete*
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbssegek/2009/ciganyok/Periferian_roma_szociologiai_tanulmanyok/pages/007_A_magyarorszag_i_cigany_sag_helyzete.htm
Letöltve: 2012. október 20.

különbözött a többségi lakosság életszínvonalától. A romák több mint 70%-a magyar anyanyelvű volt, ami alapján Kemény István már ekkor úgy vélekedett, hogy „a cigánykérdés nem etnikai, hanem társadalmi réteggkérdés.”

A 19. század végén, a 20. század elején a hagyományos cigány mesterségek fokozatosan háttérbe szorultak, az első világháború utánra a cigányság jelentős része elvesztette munkáját. Az '50-es 60-as években azonban nőtt a cigányság foglalkoztatottsága, a '70-es évekre a munkaképes korú roma férfiak 75%-a állandó munkaviszonyban, 10%-a pedig önállóként vagy ideiglenes munkaviszonyban dolgozott, és mindössze 15%-uk volt eltartott. Ez az arányszám megegyezik a nem cigány férfiak munkavállalási arányaival is: az ő 88%-uk volt aktív kereső és 12%-uk eltartott. A munkaképes nők helyzete már más volt: míg a nem cigány nők 70%-a volt kereső és csak 30%-a volt eltartott, a roma nőknek mindössze 30%-a volt kereső és 70%-a eltartott. A romák legnagyobb része szakmunkásként, betanított munkásként, segédmunkásként, mezőgazdasági dolgozóként vagy napszámosként, azaz mint tanulatlan munkaerő dolgozott.

1989-90-ben a rendszerváltással – a demokráciára és egyben a kapitalizmusra való áttéréssel – megszűnt a teljes foglalkoztatottság, az elavult iparágak leépültek és ezzel egyidejűleg közel egymillió munkahely szűnt meg – és ezzel jelentősen visszaesett a romák foglalkoztatottsága is, hiszen elsősorban a szakképzetlen munkaerő értékelődött le.²³

Bár a '90-es évek elején a roma gyerekek már nagyobb arányban végezték el az általános iskolát, mint a rendszerváltás előtt, ez nem járult hozzá helyzetük javulásához. Hiszen ugyan többen végezték el a nyolc általánost, sokan nem tanultak tovább, aki pedig folytatni kívánta tanulmányait, azok számára gyakorlatilag csak a szakmunkásképzés volt elérhető, amelyek többsége azonban olyan szakmára képzett, amire már évek óta nem volt kereset. Az így szakképzést szerzett, vagy általános iskolát végzett romák nagy része pedig továbbra sem tudott munkához, és így jövedelemhez jutni.

1993-94-ben újabb Kemény István kutatás, mérte fel a cigányság helyzetét a rendszerváltás után. Felmérésének eredményei mutatják, hogy a rendszerváltás „nagy vesztesei” a romák voltak: a '90-es évek elején a teljes férfi népesség foglalkoztatási rátája kétszerese volt a roma férfiakénak, a roma nők foglalkoztatási rátája pedig továbbra is nagyon alacsony maradt. Míg a teljes népességen belül a munkanélküliségi ráta 13%-ék volt, a romák

²³ Dupcsik Csaba In: *Fundamentum* – Fórum. 2009/2, 53.p.

esetében 43%. A romák mindössze 24%-ának volt rendszeres munkából származó jövedelme, 41,7%-ának pedig rendszeres nem munka jellegű jövedelme.²⁴

Ezek az adatok a rendszerváltást követő évtizedben nem változtak jelentős mértékben. A romák száma folyamatosan növekedett ugyan, de a foglalkoztatási mutatók nem javultak. Míg Kemény 1993-as felmérése szerint a magyarországi roma lakosság 420 és 520 ezer fő között mozgott, ez a szám a 2003-ban végzett felmérésének adatai szerint elérte 520-650 ezret.²⁵ Ma a roma népesség számát különböző felmérések alapján 700.000 főre teszik. Az átlagos számot véve a romák Magyarország lakosságának körül-belül 7%-át teszik ki.²⁶

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet 2011-es kutatása szerint azonban a munkaképes romák mindössze 27%-a pénzkereső, a roma háztartások 55%-ának egyetlen dolgozó tagja sincs, további 30%-ában csak egy ember dolgozik. Egyre több olyan család van, ahol már a harmadik generáció nő fel úgy, hogy nincs munkalehetősége.²⁷ A romák jelentős része igen rossz körülmények között él, a halmozottan hátrányos helyzetű csoportokon belül is a legkedvezőtlenebb helyzetben lévők közé tartoznak.²⁸

Mint láthatjuk, Magyarországon a rendszerváltás után a szakképzetlen munkaerő iránti kereset jelentős csökkenésének az eredménye, hogy a romák foglalkoztatási mutatói ilyen mértékben romlottak. A hátrányos helyzetük egyik következménye az iskolázatlanság, ugyanakkor az iskolázatlanság a hátrányos helyzet folytatódásának előidézője is. Ahhoz hogy ebből a körből kitörhessenek, a romák iskoláztatása terén jelentős előrelépésekre van szükség, hiszen az iskolai végzettség függvényeként csökken a munkanélküliség kockázata

²⁴ Havas Gábor, Kemény István: *A magyarországi romákról*

<http://www.mtapti.hu/mszt/19953/havas.htm>

Letöltve: 2012. november 4.

²⁵ Kemény István: *A magyarországi cigány népesség demográfiája.*

http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2004_3-4/Kemeny%20Istvan_kozl.pdf

Letöltve: 2012. október 20.

²⁶ *Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020).*

Budapest, 2011. November, KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. 24.p.

<http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

Letöltve: 2012. október 25.

Council of Europe – Roma and travellers – statistics.

http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

Letöltve: 2012. október 25.

²⁷ *Felmérték a romák helyzetét – érdekes eredmények.* Hgv.hu

http://hvg.hu/itthon/20110606_magyar_romak_helyzete_felmeres

Letöltve: 2012. október 25.

²⁸ *Nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020).*

Budapest, 2011. november, KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. 24, 27.p.

<http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>

Letöltve: 2012. október 25.

és nő a kereset. Ahogy Kertesi Gábor közgazdász fogalmazott: „Az iskolázottság munkalehetőséget, magasabb keresetet, a család és életforma stabilitását, magasabb várható életkort, jobb egészséget, a politikai érdekek jobb képviselését, a diszkrimináció leghatásosabb ellenszerét jelenti.”²⁹ Éppen ezért van arra szükség, hogy a roma gyerekek oktatása szegregáció nélkül, a többségi gyerekekkel együtt, azonos színvonalon valósuljon meg.

A roma gyerekek oktatási szegregációja

Kemény István már a '70-es években írt a roma gyerekek szegregált oktatásáról. Sok iskolában osztályzat szerint hoztak létre külön osztályokat, ami a legtöbb esetben társadalmi elkülönítést jelentett, hiszen a rosszabbul teljesítők között gyakorlatilag csak roma gyerekek voltak. Az így létrehozott cigány osztályokban alacsonyabb volt az oktatás színvonala, ami csak tovább fokozta az amúgy is meglévő hátrányukat. Már ekkor jellemző volt a roma gyerekek kisegítő iskolába küldése: sokszor a rosszul kezelhető gyerekeknél szellemi fogyatékosagra hivatkoztak, és speciális iskolába küldték őket. A speciális iskolába íratott nem cigány gyerekek szülei pedig addig fellebbeztek, amíg nem íratták gyermeküket normális iskolába, így a kisegítő iskolákból gyakorlatilag cigány iskolákat hoztak létre.³⁰

A roma gyerekek többségének szegregált oktatása a rendszerváltás után sem változott, sőt helyzetük idővel csak tovább romlott. 1992-ben a roma tanulók 7,1%-a járt olyan iskolába, ahol ők alkották a többséget, 2002-re ez az arányszám 18,1%-ra nőtt.³¹

A Zolnay János által végzett kutatás eredményei szerint 2010-ben a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek 300 iskolában voltak többségben, 2004 óta pedig 10%-kal emelkedett a roma tanulók létszáma ott, ahol már korábban is többségben voltak. A szegregált körülmények között oktatott roma gyerekek száma elérte a 200.000-et: 170 településen

²⁹ Kertesi Gábor: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. In: *Közgazdasági szemle*. XLII. évf., 1995. 1. sz.

<http://epa.oszk.hu/00000/00017/00001/0102.html>

Letöltve: 2012. október 27.

³⁰ Kemény István: *A magyarországi cigányság helyzete*

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbssegek/2009/ciganyok/Periferian_roma_szociologiai_tanulmanyok/pages/007_A_magyarorszag_i_ciganysag_helyzete.htm

Letöltve: 2012. október 20.

³¹ *Az oktatási szegregáció kérdései*. 3.p.

http://nemzetisegek.hu/dokumentumok/file_1111447058_szegregacio.pdf

Letöltve: 2012. október 17.

működött homogén cigány iskola, 700 intézményben párhuzamos cigány osztály.³² A jogellenesen működő szegregált iskolákban, a roma osztályokban alacsonyabb szintű oktatás folyik, ami megnehezíti az onnan kikerülő gyerekek boldogulását, és ezzel gyakorlatilag „újratermeli” a szegénységet és a nyomort.

Az iskolai szegregációnak három fő típusát különíthetjük el: létezik iskolák közötti szegregáció, iskolán belüli szegregáció, valamint a magántanulóvá nyilvánítás is vezethet szegregációhoz.

Az iskolák közötti szegregáció megvalósulhat normál tantervű iskolák között, amikor, ha egy városban több iskola van, a lakóhelyi elkülönültség miatt jön létre szegregált iskola, vagy többségi társadalmi döntés alapján: a nem roma szülők gyerekeiket átíratják olyan iskolába, ahol kevesebb a roma tanuló. Az elkülönítésnek ezt a formáját valósítják meg az eltérő tantervű-, más néven kisegítő iskolák. 2004-ben minden ötödik roma gyereket fogyatékosnak minősítettek, míg nem roma gyerekek közül csak minden ötvenediket. Az iskolák közötti szegregációt valósítják meg azok az alapítványi iskolák is, amelyeket az önkormányzati iskolák rovására fejlesztenek, viszont a bekerülést csak a többségi lakossághoz tartozó gyerekeknek biztosítják.

Az iskolán belüli szegregáció az osztályok közötti elkülönítést jelenti, külön roma osztályok létrehozását. Ide tartozik az is, hogy a különböző tagozatos osztályokba (pl.: nyelvtagozatos, zenetagozatos) a roma tanulók aránya csak 17%, míg a sajátos nevelési igényű osztályokban 73% (a normál osztályokban 37%).

A magántanulóvá nyilvánítás hozzájárulhat az elkülönítéshez, hiszen az otthon tanulni kényszerülő roma gyerekek könnyebben lemaradnak, hosszú távon pedig kiesnek az iskolarendszerből. Ennek ellenére roma gyerekeket nyolcszor nagyobb valószínűséggel nyilvánítanak magántanulóvá, mint nem roma gyerekeket.³³

A szegregáció jogellenes hazánkban, az Egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 27. cikkének (3) bekezdése kifejezetten önálló diszkriminációs okként tiltja azt: „Az egyenlő bánásmód követelményének

³² Bíró Marianna: *Erősödő oktatási szegregáció: eleve elrendelt életek*. Népszava online. <http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=335734>

Letöltve: 2012. október 20.

³³ *Az oktatási szegregáció kérdései*. 3-5.p.

http://nemzetisagek.hu/dokumentumok/file_1111447058_szegregacio.pdf

Letöltve: 2012. október 17.

*megsértését jelenti különösen valamely személy vagy csoport a) jogellenes elkülönítése egy oktatási intézményben, illetve az azon belül létrehozott tagozatban, osztályban vagy csoportban, b) olyan nevelésre, oktatásra való korlátozása, olyan nevelési, oktatási rendszer vagy intézmény létesítése, fenntartása, amelynek színvonala nem éri el a kiadott szakmai követelményekben meghatározottakat, illetve nem felel meg a szakmai szabályoknak, és mindezek következtében nem biztosítja a tanulmányok folytatásához, az állami vizsgák letételéhez szükséges, az általában elvárható felkészítés és felkészülés lehetőségét.*³⁴ Nincs azonban olyan hatósági szerv, amelyik ezt érvényesítené a közoktatásban, így ez a feladat a civilekre hárul. Ma Magyarországon az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (Chance For Children Foundation – CFCF) következetesen küzd a gyermekek oktatási szegregációja ellen.

A CFCF tevékenysége

A Faji egyenlőségi irányelv Magyarországra történő átültetése lehetővé tette, hogy civil szervezetek képviseljenek diszkrimináció áldozatait, valamint bevezetett közérdekű igényérvényesítés intézményét. Ez hívta életre a CFCF-et, amely tevékenységének középpontjában az alapítvány nevében folytatott közérdekű eljárások állnak. A szervezet 2004-ben kezdte meg működését, azóta hátrányos helyzetű – elsősorban roma származású – gyerekek esélyegyenlőségének, iskolai sikerességének megteremtéséért küzd. A szervezet alapítói és munkatársai oktatási és szociális szakemberek, akik a politikai élettől függetlenek.³⁵ A CFCF tevékenysége igen széleskörű: javaslatokat készítenek jogszabály módosításra, lobbiznak a joghézagok betöltéséért és az oktatási célú állami finanszírozás felhasználási feltételeinek szigorításáért; fontos feladatuk tevékenységüknek aktív kommunikációja és az érintett állampolgárok támogatásának megszerzése, ezen kívül pedig érdekképviselőket is ellátnak.³⁶

Egyik legfontosabb tevékenységüknek az iskolai szegregáció ellen közérdekű igényérvényesítés alapján indított eljárásaik tekinthetőek, amelyekben hozott ítéletek ma precedens értékűek. Az iskolai szegregációnak négy típusával foglalkozott eddig a CFCF: a szegregált csoportot létrehozásával külön osztályban, külön épületben, vagy külön

³⁴ Egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény

³⁵ Farkas Lilla: Kis magyar jogvédelem-történet. In: *Fundamentum*. 2009/4. 165.p.

³⁶ *Minőségi oktatást mindenkinek! – Az integráció az egyetlen út.* Kiadja az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány
http://www.cfcf.hu/images/stories/pdf/minosegi_oktatasi_kiadv.pdf
Letöltve: 2012. október 22.

iskolában; és a téves diagnózis alapján kisegítő iskolába helyezett gyerekekkel. A CFCF mind a négy típusban indított már eljárást, és mind a négyben született is már ítélet.

A CFCF első deszegregációs perét 2005-ben indította a miskolci önkormányzat ellen, ahol a többitől elkülönítve működött egy iskola, amelyben többségében romák tanultak. Bár az önkormányzat 2004-ben átszervezte az iskolarendszert és összevonta az iskolákat, nem biztosították a lehetőséget arra, hogy a roma gyerekek a jobb oktatási színvonalon működő másik iskolákba iratkozhasanak be, vagyis továbbra is fennállt az elkülönítés. A 2005-ben indított pert első fokon elvesztették, és csak a fellebbezést követően állapította meg a Debreceni Ítéltábla a szegregáció fennállását. Mivel az ítélet megszületése után sem történt változás az iskolarendszerben 2006-ban a CFCF ismét a bírósághoz fordult. A bíróság ismét megállapította a jogellenes elkülönítést, 2010-ben pedig a miskolci önkormányzat végül döntött a roma iskola bezárásáról, és a roma gyerekeknek a többségi iskolákba való integrálásáról.³⁷

A szegregáció egy másik formája, a külön épületekben történő elhelyezés állt fenn Hajdúhadháza két általános iskolájában is, ahol a főépületben oktatták a magyar gyerekeket, míg a rosszabb állapotban lévő melléképületben főleg roma gyerekeket. A CFCF az ügyben pert indított a városi önkormányzat ellen. A bíróság első fokon helyt adott a keresetnek: megállapította a jogsértést és elrendelte annak megszüntetését. Másodfokon azonban a Debreceni Ítéltábla megváltoztatta a döntést: megállapította ugyan a jogsértést, de nem rendelt el a szegregációval kapcsolatos kötelezést. Végül a Legfelső Bíróság döntése, az elsőfokú ítéletnek megfelelően, elrendelte a szegregáció megszüntetését. A CFCF jelenleg részt vesz az integrációs terv kidolgozásában és végrehajtásának menedzselésében is.³⁸

A tiszavasvári iskolában szegregált osztályokban tanultak a diákok: külön osztályba jártak a többséghez tartozó gyerekek és külön a romák. A városi önkormányzat kezdeményezésére külön alapítványi iskolát hoztak létre, ahova a roma osztályok jártak, ezzel gyakorlatilag legalizálva a fennálló elkülönítő gyakorlatot. A CFCF 2009-ben eljárást

³⁷ CFCF – Chance for Children Foundation – *Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány*: Miskolc1

http://www.cfcf.hu/miskolc1_hu.html

Letöltve: 2012. október 22.

³⁸ CFCF – Chance for Children Foundation – *Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány*: Hajdúhadház

http://www.cfcf.hu/hajduhadhaz_hu.htmls

Letöltve: 2012. október 22.

kezdeményezett az Egyenlő Bánásmód Hatóság előtt, akik 2010-ben megállapították az egyenlő bánásmód megsértését, azzal hogy a roma gyerekeket jogellenesen különítették el. Az iskola fenntartója a határozat ellen a Fővárosi Bírósághoz fellebbezett, amely ennek helyt adott, és nem állapított meg diszkriminációt. A felek a Legfelső Bírósághoz fordultak, ami a Fővárosi Bíróság ítéletével szemben az EBH szegregációt kimondó határozatát hagyta jóvá.³⁹

A CFCF nem csak különböző önkormányzatokkal szemben, hanem az Oktatási és Kulturális Minisztérium ellen is indított pert 2009-ben. Az alapítvány szerint, bár létezik a roma gyerekek szegregációját tiltó törvény, az oktatási tárca nem érvényesíti azt, és nem ellenőrzi annak érvényesülését, így ők is felelősek azért, hogy a magyar iskolák egyharmadában a roma gyerekeket jogellenesen elkülönítve oktatják.⁴⁰

A szegregáció, mint láttuk, minden esetben azt eredményezi, hogy a roma gyerekeket a többségi gyerekektől elkülönítve és hozzájuk képest sokkal rosszabb körülmények között, alacsonyabb színvonalon oktatják. Ez egyrészt a továbbtanulásukat, és így munkaerő piaci esélyeiket rontja, másrészt pszichológiai hatása is van: a pusztán etnikai származásuk miatt a többségtől elválasztott gyerekek kirekesztettnek, alacsonyabb rendűnek érzik magukat.⁴¹

Mind az alacsonyabb szintű oktatás, mind a „kirekesztettség” talán leginkább azokra a roma gyerekekre igaz, akiket normál szellemi képességük ellenére speciális iskolákba iratnak be.

Roma gyerekek félrediagnosticsztizálása

Hazánkban szintén komoly problémát jelent a romák félrediagnosticsztizálása, azaz a normál szellemi képességű roma gyerek felülreprezentáltsága enyhe fokban értelmi fogyatékos gyerekeknek fenntartott speciális iskolákban. Ezekben az intézményekben csökkentett követelményekkel működő, gyógypedagógiai osztályok működnek, ahonnan legfeljebb felzárkóztatást követően kerülhetnek át a gyerekek érettségit adó középiskolákba, vagy felsőoktatásba; ezáltal pedig a későbbi munkaerő-piaci lehetőségeik is beszűkülnek.

³⁹ CFCF – Chance for Children Foundation – *Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány*: Tiszavasvári

http://www.cfch.hu/tiszavasvari_hu.html

Letöltve: 2012. október 22.

⁴⁰ *Szegregációért beperelték a magyar államot.*

<http://www.origo.hu/itthon/20090917-nepszabadsag-szegregacio-miatt-per-a-magyar-allam-ellen.html>

Letöltve: 2012. október 22.

⁴¹ Lásd: US Supreme Court in *Brown v Board of Education*, 347 U.S. 483 (1954)

A félrediasztizálás hazánkban a '70-es évek óta ismert jelenség, de amíg 1974 és 1975 között a speciális iskolákba járó roma gyerekek aránya 25% körül mozgott, 1992-re ez az arány elérte a 45%-ot. Egy 1997-ben 309 speciális iskolát vizsgáló kutatás kimutatta, hogy ezekben az intézményekben a roma gyerekek aránya 40% felett van. 1998-ban egy Borsod megyében végzett kutatás pedig azt az eredményt adta, hogy a megyében működő speciális iskolákban a tanulók több mint 90%-a roma. Egy 2004-es felmérés szerint az általános iskolás gyerekek 3,6%-a tanult speciális iskolákban (ez az arány az uniós átlag majdnem négyszerese), a roma gyerekek körében ez a szám 2000-es és 2004-es adatok alapján legalább 15%-ra becsülhető.⁴²

Egy 1999-ben végzett vizsgálat megállapította, hogy sok esetben a problémás gyerekeknek a speciális iskolába való áthelyezését használják a tanárok arra, hogy megoldják a felmerülő nevelési problémákat, az iskolák meg sem kísérik elkerülni az áthelyezést például azzal, hogy a gyermekekkel külön foglalkoznának. Az ilyen kiegészítő iskolákban sokszor a megengedettnél több osztályt vonnak össze, ráadásul az osztályok majdnem harmadában nincs gyógypedagógus sem. A gyerekek szülei nem tájékozottak – és nem is tájékoztatják őket – arról, hogy a speciális iskolába való áthelyezés hogyan érinti gyermekük jövőbeli esélyeit, pályaválasztásukat.⁴³

A félrediasztizálás problémája, nem csak hazánkra, hanem az egész kelet-közép-európai térségben jelentős. Egy csehországi eset kapcsán az Emberi Jogok Európai Bírósága kimondta, hogy a szegregáció diszkriminációt valósít meg, és ezzel sérti az Egyezmény 14. cikkét.⁴⁴ Ez volt az az ügy, amelynek hatására a CFCF is indított peres eljárásokat a diszkrimináció e formája ellen is.

A D. H. és társai kontra Csehország ügy 2000-ben került a strasbourgi bíróság elé. A sértetteket – 18, akkor kilenc és tizenöt év közötti roma gyerekeket – Ostrava városában 1996 és 1999 között enyhe értelmi fogyatékos gyerekeknek fenntartott speciális iskolákba helyeztek át, az igazgató döntésére, a szülők hozzájárulásával. 1999-ben a városban nyilvánvaló volt a megkülönböztetés: a roma gyerekek fele speciális iskolákba járt, és az

⁴² Dr. Farkas Lilla, Dr. Budai Zoltán (szerk.): *Az egyenlő bánásmódhoz való jog érvényesítése a közoktatásban – Kézikönyv tényfeltáróknak és jogérvényesítő közösségeknek*. Kiadja az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány, Budapest, 2009. 21. p.

⁴³ *Az oktatási szegregáció kérdései*. 4, 27-28.p.

http://nemzetisegek.hu/dokumentumok/file_1111447058_szegregacio.pdf

Letöltve: 2012. október 17.

⁴⁴ *D. H. others versus Czech Republic – European Roma Rights Centre*

<http://www.errc.org/cikk.php?cikk=3559>

Letöltve: 2012. október 30.

ezekbe az iskolába járó gyerekek több mint fele roma származású volt. Mivel a nemzeti szinten a sértetteknek nem sikerült jogorvoslatot nyerniük, az Open Society Alapítvány az Emberi Jogok Európai Bírósága elé vitte az ügyet, faji diszkrimináció, embertelen bánásmód és nem megfelelő bírósági felülvizsgálat vádjával. 2006-ban első fokon nem állapítottak meg jogsértést, az ügy így a Bíróság Nagytanácsa elé került. A 2007 novemberében megszületett ítélet kimondta, hogy közvetett diszkriminációval emberi jogi jogsértés történt, Csehország megsértette az Egyezmény 14. cikkébe foglalt megkülönböztetés tilalmának elvét az oktatáshoz való jog kapcsán.⁴⁵

A CFCF végigkövette a D.H. és társai pert, sőt munkatársai részt vettek a strasbourgi feljebbviteli tárgyaláson is, 2006-ban pedig ennek mintájára két kártérítési pert is indítottak Magyarországon, a kecskeméti és a nyíregyházi bíróságon.⁴⁶ 2011 februárjában a közérdekű igényérvényesítéssel élve fordultak a Heves Megyei Bírósághoz, mivel Heves megyében az országon a negyedik legmagasabb a speciális nevelést igénylő gyerekek aránya és első helyen áll a roma gyerekek felülreprezentáltságát illetően a megyék speciális iskoláiban.⁴⁷

A nyíregyházi ügyben indított per 2011-ben a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság elé került, a továbbiakban ezt az ügyet mutatom be részletesen a strasbourgi kereset alapján.⁴⁸

A nyíregyházai ügy sértettje két roma diák, akiket speciális iskolába írtattak értelmi fogyatékosra hivatkozva, így nemhogy a felsőfokú oktatásban nem lesz lehetőségük bekerülni, de rendes érettségit adó középiskolába sem tanulhatnak tovább, csak speciális középiskolában.

Az egyik felperes, Horváth István 1994-ben született, és 2001-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tanulási képességet vizsgáló 1. számú Szakértői Rehabilitációs Bizottság (Szakértői Bizottság) enyhe értelmi fogyatékoságot állapított meg nála. Bár az Egészségügyi Világszervezet hivatalosan a 70-as IQ-t tekinti az értelmi fogyatékosnak

⁴⁵ *D. H. and Others vs. Czech Republic*. Open Society Foundation
<http://www.soros.org/initiatives/justice/litigation/czechrepublic>
Letöltve: 2012. október 22.

⁴⁶ Farkas Lilla: Kis magyar jogvédelem-történet. In: *Fundamentum* 2009/4. 166. p.

⁴⁷ *Küzdelem a fogyatékosná nyilvánítás ellen*
<http://www.egri-hirhatar.hu/hirek/kuzdelem-a-fogyatekossa-nyilvanitas-ellen>
Letöltve: 2012. október 22.

⁴⁸ Lásd: European Court of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, France – Application Under Article 34 of the European Convention of Human Rights and Rules 45 and 47 of the Rules of the Court. Ezúton köszönöm meg az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermeknek Alapítványnak, hogy a dokumentumot a rendelkezésemre bocsátotta.

határának, Magyarország a 86-os IQ-t. A sértettnek az elvégzett Budapest Binet Teszt szerint 64, a Raven Teszt szerint 83-as volt az IQ-ja. Az eredmény alapján a Szakértői Bizottság speciális általános iskolába küldte a fiút. A Szakértői Bizottság később kétszer is megvizsgálta a gyermeket, de egyik alkalommal sem állapítottak meg javulást állapotában. 2002-ben a vizsgálat nem is személyesen történt, valamint a beszámoló semmilyen részletet nem tartalmaz a vizsgálatról, pusztán annyit, hogy nem változott a gyermek állapota. A vizsgálat 2005-ben is ugyanerre az eredményre jutott.

A gyermek szülei nem vehettek részt a vizsgálaton, valamint a vizsgálat után nem tájékoztatták őket, sem az eredményekről és azok következményeiről, sem a fellebbezési lehetőségekről.

A másik felperes, az 1992-ben született Kiss András, 1998-ban kezdte el az általános iskolát, azonban 1999 januárjában a nevelési tanácsadó tanulási nehézségekre hivatkozva egy speciális programban való részvételt javasolt. 1999 decemberében az iskola tanulási nehézségekre és figyelemzavarra hivatkozott a fiúnál, 2000 tavaszán pedig a Szakértői Bizottság az általa végzett tesztek eredménye alapján (Budapest Binet Teszt: 63-as IQ, Raven Teszt: 83-as IQ) enyhe értelmi fogyatékos gyermekek számára fenntartott speciális iskolába küldte a felperest, annak ellenére, hogy a két teszt közötti jelentős eltérés félrediasztizálást sejtetett. A gyermek szülei – akik nem vehettek részt a vizsgálaton – ellenezték a döntést, azonban a fellebbezési lehetőségekről nem tájékoztatták őket, így nem volt lehetőségük megmásítani a Szakértői Bizottság döntését.

A Szakértői Bizottság két alkalommal újra megvizsgálta a gyermeket, ám a 2002-es vizsgálat dokumentációja hiányzik. A 2005-ben végzett vizsgálat szerint a felperes IQ-ja 71 volt, ami a nemzetközi sztenderdek szerint nem jelent értelmi fogyatékoságot, a magyarországi gyakorlatot követve azonban a Szakértői Bizottság megállapította, hogy továbbra is speciális iskolában kell maradnia.

2005-ben egy speciális iskolában tanuló gyermekeknek szervezett táborban egy független szakértő több gyermeket is megvizsgált, köztük a két felperest is, és mindkettőjük esetében megállapította, hogy nem értelmi fogyatékosok, és javasolta normál iskolába történő áthelyezésüket. Azt is megállapította, hogy ezeken a teszteken a többségi gyerekek jobban szerepelnek, mert a teszt elfogult kulturálisan, nem veszi figyelembe a gyermekek szociális és kulturális hátterét. A két teszt közötti jelentős eltérés oka pedig az, hogy a Budapest Binet Teszt még a többségi kultúrához tartozó azonos intelligenciájú gyerekek

eredményeiben is eltérést mutat attól függően, hogy valaki városban vagy vidéken él. A táborban megvizsgált 61 gyerek közül 17-nél állapították meg azt, hogy nincs szükségük a kisegítő oktatásra, normál iskolában is tanulhatnának.

Mivel a gyerekeket továbbra is speciális iskolákban tanították, 2006 novemberében a CFCF pert indított az egyenlő bánásmód megsértése, etnikai alapú félrediaosztizálás és a szülők jogorvoslati jogának megsértése vádjával.

A Gyakorló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság az első fokú eljárás során megállapította, hogy Horváth István IQ-ja ugyan alacsonyabb az átlagosnál, de nem tekinthető értelmi fogyatékosnak, Kiss Andrásnál pedig azt, hogy 90-es SQ-val rendelkezik, ami kizárja az értelmi fogyatékossgot, és hogy tanulási nehézségeit a speciális iskola alacsonyabb szintű oktatása eredményezi. Megállapították, hogy a Szakértői Bizottság a többségi gyerekekre standardizált diagnosztikai módszert használta, nem vette figyelembe a roma gyerekek nyelvi, szociális és kulturális háttérét, és ez vezetett a félrediaosztizáláshoz. Kijelentették, hogy a Szakértői Bizottságot ellenőrző Megyei Tanács nem gyakorolt a Bizottság felett megfelelő ellenőrzést, valamint hogy a speciális iskola tanárai is mulasztást követtek el, amikor nem jelentették, hogy a két gyermek nem értelmi fogyatékos.

A 2009 májusában megszületett elsőfokú bírósági döntés megállapította, hogy a felpereseknek sérült az egyenlő bánásmódhoz és az oktatáshoz való joguk, ezért 1-1 millió forint kártérítést ítélt meg nekik. Megállapították, hogy a Szakértői Bizottságnak az egyes gyerekek saját körülményeit figyelembe véve kellene megállapítaniuk, hogy szükségük van-e a speciális oktatásra, vagy sem. A bíróság azért is elmarasztalta a Szakértői Bizottságot, mert nem határozta meg, hogy a gyermekek viselkedési vagy szervi okok miatt szorulna speciális oktatásra. A Bíróság megállapította, hogy a Szakértői Bizottságnak abban az időben kevesebben dolgoztak strukturális átszervezések miatt, ami hozzájárult munkájuk nem megfelelő végzéséhez. A Bíróság ítélete alapján a Megyei Tanács nem gyakorolt megfelelő ellenőrzést a Bizottság felett, és nem állapította meg annak hiányosságait és hibáit. Mivel a Szakértői Bizottság fellebbezési kérelme nem érkezett meg határidőre az ítéletáblához, rá az elsőfokú ítéletben megfogalmazott előírások vonatkoztak, vagyis a kártérítést ki kellett fizetniük a két gyermeknek.

Másodfokon a Debreceni Fellebbviteli Bíróság azonban ejtette a speciális iskola elleni vádakát, arra hivatkozva, hogy ők a Szakértői Bizottság döntésére vették fel a gyerekeket,

valamint a döntés felülbírálata nem a tanárok, hanem a Szakértői Bizottság feladata lett volna, ezért ők nem követtek el törvénysértést. A Bíróság megállapította a Megyei Tanács felelősségét és jogsértését, valamint, hogy a félrediasztizálás és a konzekvens szegregáció megakadályozása érdekében új diagnosztikai tesztrendszerre van szükség, ami figyelembe veszi a nyelvi, kulturális és szociális háttérét is. Ennek ellenére a másodfokú bírósági ítélet szerint a megfelelő diagnosztikai eszközök hiánya és a felperesek speciális iskolába helyezése nem állt kapcsolatban etnikai hovatartozásukkal, ezért nem lehet megállapítani diszkriminációt, és a felperesek egyenlő bánásmódhoz való jogának megsértését. Mindezek alapján a felperesek kártérítési igényét megalapozatlannak találták.

A CFCF ezután a Legfelsőbb Bírósághoz fordult, azzal a kérelemmel, hogy semmisítsék meg a másodfokú bíróság ítéletét, és erősítsék meg az elsőfokú ítéletet.

A Legfelsőbb Bíróság 2010 júniusában azt állapította meg, hogy a vádlottak nem sértették meg a felperesek egyenlő bánásmódhoz való jogát, mivel – a bíróság által rendelt független szakértő véleménye szerint – a Szakértői Bizottság eljárása során nem követett el diszkriminációt. A diagnosztikai rendszer hiányosságait a Legfelsőbb Bíróság is elismerte, azonban kijelentette, hogy e probléma kezelése nem a Szakértői Bizottság, hanem a magyar állam feladata; azonban ez ügyben az állammal szemben való fellépésre a Legfelsőbb Bíróságnak nincs hatásköre. Az ítélet azonban megnevezte az Emberi Jogok Európai Bíróságát, mint olyan fórumot, amihez a sértettek jogorvoslat reményében fordulhatnak. Az említettek miatt a Bíróság nem hozott érdemi döntést, bár megállapították, hogy a speciális iskola nem tehető felelőssé, ellenben a Megyei Tanács igen – amiért nem gyakorolt megfelelő ellenőrzést a Szakértő Bizottság felett. Továbbá elmarasztalták a Szakértői Bizottságot a szülők nem megfelelő tájékoztatása miatt; és megerősítették az első fokon hozott kártérítési ítéletet.

Valamennyi hazai jogorvoslati fórum kimerítése után a CFCF – az Európai Roma Jogok Központjával⁴⁹ együttműködve – az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordult 2011 februárjában.

⁴⁹ Az Európai Roma Jogok Központja (European Roma Right Centre – ERRC) egy 1996 óta működő, budapesti központú nemzetközi szervezet, amelynek célja biztosítani a megfelelő eszközöket a romáknak, hogy felléphessenek a diszkrimináció ellen, és a többséghez hasonló mértékben férhessenek hozzá az igazságszolgáltatáshoz, az oktatáshoz, az egészségügyhöz és a közszolgáltatásokhoz. Az ERRC folytat jogi képviselést, emberi jogi oktatást, stratégiai pereskedést, végez kutatásokat és igyekszik hozzájárulni a romákat érintő politikák fejlesztéséhez is. (Lásd: <http://www.errc.org/about-us-overview>)

A kereset alapja, hogy a magyar állam megsértette a felpereseknek az Emberi Jogi Európai Egyezményben foglalt jogait: megsértette a megkülönböztetés tilalmára vonatkozó 14. cikkbe foglaltakat („*A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani*”), az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikkébe foglalt oktatáshoz való jog kapcsán („*Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot*”).⁵⁰

A strasbourgi kereset célja, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapítsa, hogy Magyarország megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezményét, valamint azt, hogy a felperesek nem értelmi fogyatékosok.

A kereset több strasbourgi eset mellett hivatkozik a D. H. és társai ügyre is, amely esetében a Bíróság elmarasztalta Csehországot. A fent részletezett ügy még folyamatban van, amennyiben azonban itt is érvényre juttatják a keresetben foglaltakat és elmarasztalják Magyarországot, annak precedens értéke lesz az országban.

A nyíregyházi ügyben számos olyan elem jelenik meg, ami hozzájárul a roma gyerekek oktatási szegregációjához, közvetett és közvetlen diszkrimináció formájában, és amelyek többek között strukturális okokra vezethetők vissza.

Közvetett diszkriminációt jelent, hogy a gyerekek etnikai, szociális és kulturális háttérét figyelmen kívül hagyó tesztek alkalmazása következtében a roma gyerekek felülreprezentáltak a speciális iskolákban. A roma gyerekek felülreprezentáltságát kimutató statisztikai adatokat már a D.H. és társai perben is elfogadták, mint lehetséges bizonyítékot;⁵¹ vagyis már maguk az adatok a roma gyerekek közvetett diszkriminációját jelentik. Szintén közvetett diszkriminációt jelent az egyik legjelentősebb strukturális probléma, a hazai viszonyoknak megfelelő tesztek kidolgozásának hiánya, amelynek

⁵⁰ Első Kiegészítő Jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez 2. cikk

http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/01BD2C9F-96C5-4AC7-A4F6-389A89ACEE24/0/Convention_HUN.pdf

Letöltve: 2012. október 17

⁵¹ Szemesi Sándor: A roma gyerekek szegregált oktatásának jogi megítélése a strasbourgi és a magyar bírói gyakorlatban. In: *Fundamentum*. 2009/2. szám 82. p.

következménye, hogy a szakértői bizottságok saját maguk döntenek el, milyen pszichológiai vagy pedagógiai tesztet használjanak.

Közvetlen diszkriminációt eredményez az, hogy ezek a tesztek általában kulturálisan elfogultak, valamint, hogy ezt sem a teszt elkészítése közben, sem annak eredményeinek elemzésekor nem veszik figyelembe. Problémát jelent sokszor a szakértők elfogultsága, általánosítása sztereotípiák alapján: ennek bizonyítéka, hogy az elvégzett teszteken kapott különböző eredmények közül a rosszabbat vették számításba, és az alapján állítottak meg a gyerekekről értelmi fogyatékossgot. Ráadásul a gyerekek képességének egyetlen teszt a bizonyítéka, amit gyakran nem megfelelő környezetben végeznek el (hosszú utazás után, nagy zajban, túl gyorsan).⁵²

Szintén közvetlen diszkrimináció a szülők nem megfelelő tájékoztatása a fellebbezési lehetőségekről, ami hozzájárul ahhoz, hogy a diszkriminatív tevékenységet „akadály nélkül” folytathassák. A Köznevelési törvény értelmében a szakértői bizottság által végzett vizsgálat során biztosítani kell a szülő jelenlétét. Továbbá a szülőt tájékoztatni kell arról, hogy amennyiben kéri, a szakértői bizottságnak figyelembe kell vennie a kisebbséghez tartozó gyerek anyanyelvi, szociokulturális háttérét a vizsgálat során; valamint tájékoztatni kell a szülőket arról is, hogy a véleményben leírtak, csak akkor lehet végrehajtani, ha abba a szülő beleegyezik, amennyiben pedig nem ért ezzel egyet eljárást indíthat a jegyzőnél.⁵³ Ezekről a jogaikról a legtöbb esetben nem tájékoztatják a szülőket, amivel szintén közvetlen diszkriminációt valósítanak meg. A romák alacsony szintű jogérvényesítő képessége, és sok esetben a megfelelő információkhoz való hozzájutás hiánya, nem csak az oktatáshoz való jog csorbulását eredményezi, de más területeken is problémát jelent. Valamint maga a speciális iskolába helyezés, és az ott alacsonyabb szinten folyó oktatás is közvetlen diszkriminációt jelent, ami tovább nehezíti a roma gyerekek társadalmi integrációját, valamint későbbi boldogulásukat, hiszen nem folytathatják tovább tanulmányaikat rendes középiskolákban. A gyerekek ezekben az iskolákban rosszabb körülmények között, csökkentett tananyagot tanulnak, ami a gyerekek későbbi integrációját tovább nehezíti. Mivel ezekben az iskolákban, a speciális iskolák tanterveinek

⁵² Dr. Farkas Lilla, Dr. Budai Zoltán (szerk.): *Az egyenlő bánásmóddhoz való jog érvényesítése a köznevelésben*. Kiadja az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány. Budapest, 2009. 11. p. http://cfcf.hu/images/stories/pdf/eb_kezikonyv.pdf

Letöltve: 2012. november 3.

⁵³ Dr. Farkas Lilla, Dr. Budai Zoltán (szerk.): *Az egyenlő bánásmóddhoz való jog érvényesítése a köznevelésben*. Kiadja az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány. Budapest, 2009. 47-48. p. http://cfcf.hu/images/stories/pdf/eb_kezikonyv.pdf

Letöltve: 2012. november 3.

megfelelően, nem oktatnak nyolcadik osztályig fizikát, kémiát, biológiát vagy idegen nyelveket, a diákok nem tudnak innen normális érettségit adó középiskolákban továbbtanulni. Megfelelő végzettség hiányában pedig a munkaerőpiacon is jelentős hátránnyal indulhatnak, gyakorlatilag nincs esélyük arra, hogy a megélhetésüket biztosító fizetést nyújtó, állandó állást találjanak maguknak.⁵⁴ A speciális iskolába helyezés egyfajta megbélyegzést is jelent a diákok számára, ami tovább nehezíti a többségi társadalomba való integrációt.

Konklúzió

Egyrészt a nem megfelelő jogszabályi keretek, másrészt a meglévő törvények nem megfelelő alkalmazása járul hozzá ahhoz, hogy a roma gyerekek továbbra is szegregált körülmények között tanulnak, csökkentve ezzel integrációjuk esélyeit. Éppen ezért van szükség mind a jogszabályi keret mind a joggyakorlat megváltoztatására. Kérdéses azonban, hogy ez utóbbira mennyi esély van egy olyan előítéletes társadalomban, mint amilyen a magyarországi (egy 2009-ben végzett kutatás szerint a felnőtt magyar lakosság 40%-ának erős, további 35%-ának mérsékelt ellenérzései vannak a romákkal szemben).⁵⁵

Ilyen környezetben talán még fontosabb lenne a kormányzati cselekvés és a jogszabályi keretek megerősítése. A 2012-ben elfogadott Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégiában, ami a mélyszegénységben élőkéről, a gyermekszegénységről és a romákról szól, ugyan kiemelten megjelenik az alap- és középfokú oktatás előmozdítása („a kormány és az Országos Roma Önkormányzat közötti keret-megállapodás alapján 2015-ig 20 000 roma fiatal szerezhet piacképes szakmát, továbbá támogatják 10 000 roma fiatal érettségit adó képzésben tanulását és segítik 5 000 tehetséges roma személy felkészülését, hogy megfeleljen a felsőfokú oktatásban való részvétel feltételeinek”),⁵⁶ konkrét intézkedések, jogszabályok ezt nem támasztják alá, sőt, sok esetben inkább ezzel ellentétes hatást válthatnak ki. Bár az új oktatási törvény 2014-től kötelezővé teszi az óvodai nevelést három éves kortól, megfelelő óvodai férőhelyek hiányában, ahogy azt a jelenlegi gyakorlat is mutatja, a nem dolgozó szülők gyerekei kevesebb eséllyel kerülhetnek csak be a meglévő helyekre. A roma gyerekeknél kiemelt fontosságú lenne, hogy minél korábban

⁵⁴ European Court of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, France – Application Under Article 34 of the European Convention of Human Rights and Rules 45 and 47 of the Rules of the Court.

⁵⁵ Simonovits Bori In: *Fundamentum* – Fórum 2009/2. szám 44. p.

⁵⁶ *Nemzeti társadalmi felzárkóztatási stratégia – mélyszegénység, gyermekszegénység, romák – (2011–2020)*. Budapest, 2011. November, KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. 63. p. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>
Letöltve: 2012. október 25.

részesüljenek az óvodai nevelésben, hogy időben megkezdődjön felzárkóztatásuk, és így nagyobb eséllyel kezdhessék az általános iskolát normál osztályokban, a többséghez tartozó gyerekekkel. A tankötelezettség 18-ról 16 évre történő leszállítása, szintén a hátrányos helyzetű fiatalokat érinti negatívan, akiknél amúgy is nagyobb az esély arra, hogy korábban kiesnek az oktatási rendszerből. Az iskolából 16 évesen – érettségi vagy szakvizsga nélkül – kikerülő gyerekek pedig csak kis eséllyel találhatnak biztos megélhetést nyújtó állást. Ráadásul a Stratégia a deszegregáció kérdését nem is tárgyalja, így nem derül ki, hogy a kormány az integráció mellett áll-e, vagy érintetlenül hagyja a meglévő szegregációs folyamatokat.⁵⁷

A civil szervezetek egy-egy ügyet képviselve viszont elérhetik az eseti jogsérelem megállapítását, sőt az adott helyen a jogsértő magatartás felszámolását is, bár ez nem vezet automatikusan a strukturális problémák megoldásához. A fent részletezett per esetében is van rá esély, hogy a strasbourgi bíróság kimondja a jogsértést (hiszen ezt tette az esethez nagyon hasonló D.H. és társai ügyben is). A roma gyerekek szisztematikus elkülönítésén ugyan ez nem fog változtatni, de az ügynek fontos precedens értéke lesz. Véleményem szerint a szükséges kormányzati cselekvés és jogalkotás hiányában ezeknek a sikereknek is nagy a jelentősége, hiszen legalább pozitív példát mutathatnak, azt, hogy van lehetőség a jogok kikényszerítésére így a szegregáció nélküli oktatásra és az integrációra. Amíg nem születnek meg a megfelelő hivatalos dokumentumok, addig különösen jelentős az olyan civil szervezetek munkája, mint a CFCF, amely tevékenységével igyekszik hozzájárulni a jogérvényesítéshez és a közvélemény formálásához a stratégiai pereskedés felvállalásával, ami nemcsak a hazai jogvédelem szintjét növeli, de talán hozzájárulhat a többségi társadalom hozzáállásának megváltoztatásához is, ami szintén elengedhetetlen a romák integrációjának eléréséhez.

⁵⁷ Dinók Henriett In: *Fundamentum* – Fórum 2012/1. szám 63-67. p.